

ĐỀ BÀI

BÌNH GIẢNG ĐOẠN THƠ SAU
TRONG BÀI THƠ

Đất Nước

(TRÍCH MẶT ĐƯỜNG KHÁT VỌNG)
CỦA NGUYỄN KHOA ĐIỀM.

TRONG ANH VÀ EM HÔM NAY
ĐỀU CÓ MỘT PHẦN ĐẤT NƯỚC

.....

PHẢI BIẾT HÓA THÂN CHO DÁNG HÌNH
xứ sở
LÀM NÊN ĐẤT NƯỚC MUÔN đời...

Bài làm

Mặt đường khát vọng là trường ca độc đáo của Nguyễn Khoa Điềm, ra đời trong chiến tranh ác liệt thời chống Mỹ, tại chiến trường Trị – Thiên – một điểm bóng – trên chiến trường miền Nam vào năm 1971. Bài thơ đã truyền đến người đọc bao xúc động, tự hào về đất nước và nhân dân. Trong bài *Có một thời đại mới của thi ca* Trần Mạnh Hảo viết:

Vào đêm giữa Tết âm lịch 1973 – 1974, dưới rừng Phước Long, chúng tôi xúc động nghe đoạn trích “Đất Nước” trích trong trường ca “Mặt đường khát vọng” của Nguyễn Khoa Điềm trên đài phát thanh. Những suy nghĩ về đất nước, về dân tộc đã được nhà thơ hiện đại hóa bằng chất suy tư lắng đọng và cảm xúc mãnh liệt.

Đất Nước – là chương V trong trường ca *Mặt đường khát vọng* dài 110 câu thơ. Phần đầu 42 câu là cảm nhận của nhà thơ trẻ về đất nước trong cội nguồn sâu xa văn hóa – lịch sử, và trong sự gắn bó thân thiết với đời sống hàng ngày của mỗi con người Việt Nam. Phần thứ hai là cảm hứng chủ đạo của đất nước là sự ngợi ca, khẳng định tư tưởng đất nước của nhân dân. Từ đó, nhà thơ nhận diện, phát hiện đất nước trên bình diện về địa lí, lịch sử văn hóa, ngôn ngữ, truyền thống, tinh thần dân tộc – nền văn hiến Việt Nam. Về đẹp độc đáo của chương V *Đất Nước* là tác giả vận dụng sáng tạo nhiều yếu tố văn hóa dân gian, tục ngữ, ca dao, dân ca, truyện cổ, phong tục,... cùng với cách diễn đạt bình dị, hiện đại gây ấn tượng vừa gần gũi vừa mới mẻ cho người đọc.

13 câu thơ dưới đây trích trong phần đầu chương *Đất Nước* thể hiện cảm nhận: Đất nước gắn bó thân thiết với mỗi con người Việt Nam:

*Trong anh và em hôm nay
Đều có một phần Đất Nước
Khi hai đứa cầm tay
Đất Nước vẹn tròn, to lớn
Mai này con ta lớn lên
Con sẽ mang Đất Nước đi xa
Đến những tháng ngày mơ mộng
Em ơi em Đất Nước là máu xương của mình
Phải biết gắn bó và san sẻ
Phải biết hóa thân cho dáng hình xứ sở
Làm nên Đất Nước muôn đời...*

Trong chương V trường ca *Mặt đường khát vọng* hai từ *Đất Nước* và *Nhân dân* đều được viết hoa thành *mĩ từ* gọi lên không khí cao cả, thiêng liêng và biểu lộ độ cao cảm xúc yêu mến, tự hào về đất nước và nhân dân. Chủ thể trữ tình là *anh và em*, giọng điệu tâm tình thổ lộ, sâu lắng, thiết tha,

ngọt ngào. Cấu trúc đoạn thơ 13 câu thơ là cấu trúc tổng – phân – hợp mà ta cảm nhận được tính chất luận của ngòi bút thơ của Nguyễn Khoa Điềm.

Hai câu thơ mở đoạn là sự thức nhận chân lý về cội nguồn, truyền thống, về lịch sử... Đất nước gắn gũi và gắn bó thân thiết với *anh và em*, với mọi người.

Trong anh và em hôm nay

Đều có một phần Đất Nước

Chỉ một phần nhỏ bé thôi, nhưng xiết bao gần gũi, gắn bó, yêu thương và tự hào. Từ khái niệm, ý niệm của mỗi công dân là một phần tử của cộng đồng, của đất nước được diễn đạt một cách mềm hóa qua tiếng nói tâm tình của lứa đôi, của anh và em.

Bảy câu thơ tiếp theo mở rộng ý thơ trên từ *hai đứa* thành *mọi người*, từ *hôm nay* đến *mai sau*.

Khi hai đứa cầm tay

Đất Nước trong chúng ta hài hòa nồng thắm

Ở phần trước nhà thơ cảm nhận:

Đất là nơi anh đến trường

Nước là nơi em tắm

Đất Nước là nơi ta hò hẹn

Đất Nước là nơi em đánh rơi chiếc khăn trong nỗi nhớ thầm

Và *khi hai đứa cầm tay* thì một mái ấm, tổ ấm gia đình đã xây dựng. Gia đình là một phần của đất nước. Chỉ có tình yêu và hạnh phúc gia đình mới tạo nên sự hài hòa, nồng thắm với tình yêu quê hương đất nước. Đó là bản chất thống nhất trong tình cảm của thời đại mới. Ý tưởng ấy đã được Nguyễn Đình Thi thể hiện trong một tứ thơ sâu và đậm về nỗi nhớ:

Anh yêu em như anh yêu đất nước

Vết vả đau thương tươi thắm vô ngần

Từ tình yêu và hạnh phúc lứa đôi mà biết yêu gia đình, yêu quê hương, yêu đất nước, mới có thể có tình nghĩa sâu nặng *Đất Nước trong chúng ta hài hòa nồng thắm*, mới tìm thấy đất nước quê hương cả trong niềm vui và nỗi đau của anh, của em và bao lứa đôi khác:

Xưa yêu quê hương vì có chim có bướm

Có những lần trốn học bị đòn roi

Nay yêu quê hương vì trong từng nắm đất

Có một phần xương thịt của em tôi.

(Giang Nam)

Nói về cội nguồn của dòng giống, của dân tộc, Nguyễn Khoa Điềm nhắc lại sự tích *Trăm trứng*

*Đất là nơi chim về
Nước là nơi rồng ở
Lạc Long Quân và Âu Cơ
Đẻ ra đồng bào ta trong bọc trứng
Những ai đã khuất
Những ai bây giờ...*

Từ huyền thoại thiêng liêng ấy mới có ý thơ này:

*Khi chúng ta cầm tay mọi người
Đất Nước vẹn tròn, to lớn.*

Hai chữ *cầm tay* trong câu thơ *Khi hai đứa cầm tay* có ý nghĩa giao duyên, là yêu thương *Khi chúng ta cầm tay mọi người* là đoàn kết, là yêu thương đồng bào... Mọi người có *cầm tay* nhau, yêu thương giúp đỡ lẫn nhau mới có thể có hình ảnh *Đất Nước vẹn tròn, to lớn*, mới có đại đoàn kết dân tộc và sức mạnh Việt Nam. Từ *hài hòa, nồng ấm* đến *tròn vẹn, to lớn* là một bước phát triển và đi lên của lịch sử dân tộc và đất nước. Đất nước được cảm nhận là sức mạnh của khối đoàn kết dân tộc. Chỉ khi nào *ba cây chụm lại nên hòn núi cao* và chỉ khi nào *lá lành đùm lá rách, người trong một nước phải thương nhau cùng* thì mới có hình ảnh đẹp đẽ, thiêng liêng *Đất Nước vẹn tròn to lớn*.

Bốn câu thơ trên đây cấu tạo theo phép đối xứng về ngôn từ *Khi hai đứa cầm tay... Khi chúng ta cầm tay mọi người, Đất Nước hài hòa nồng ấm... Đất Nước vẹn tròn to lớn*. Cách diễn đạt uyển chuyển, sinh động ấy có ý nghĩa thẩm mỹ sâu sắc, hình thức này thể hiện nội dung ấy, nội dung ấy được diễn đạt bằng hình thức này. Phép đối xứng làm cho thơ liền mạch, hài hòa, gắn bó, thể hiện được ý thơ: tình yêu đôi lứa, tổ ấm hạnh phúc, gia đình, tình yêu quê hương đất nước, tinh thần đoàn kết dân tộc là những tình cảm đẹp, làm nên truyền thống *yêu nước, yêu nhà, yêu người* và đó là sức mạnh Việt Nam.

Đất nước nguồn thiêng ông cha, đất nước trong anh và em hôm nay, đất nước trong mai sau. Như một nhắn nhủ, như một kì vọng sáng ngời niềm tin:

*Mai này con ta lớn lên
Con sẽ mang Đất Nước đi xa
Đến những tháng ngày mơ mộng*

Những Nguyễn Thi, Anh Đức, Lê Anh Xuân, Sơn Nam... đã tạo nên giọng điệu Nam Bộ hấp dẫn trong thơ ca và truyện của mình. Ngay Tố Hữu, Nguyễn Khoa Điềm, Thanh Hải... cũng có một giọng điệu *rất Huế*, dễ thương dịu ngọt. Hai tiếng *mai này* là cách nói của bà con xứ Huế.

Thế hệ con cháu mai sau sẽ tiếp bước ông cha *Gánh vác phần người đi trước để lại* xây dựng đất nước ta *Vạn cổ thử giang sơn* (Trần Quang Khải),

To đẹp hơn, đàng hoàng hơn (Hồ Chí Minh). Hai chữ *lớn lên* biểu lộ một niềm tin về trí tuệ và bản lĩnh nhân dân, tưởng tượng về một Việt Nam cường thịnh, một cường quốc văn minh. Điều mà *anh và em*, mỗi người chúng ta mơ mộng hôm nay, sẽ biến thành hiện thực gần *mai này*.

Bốn câu thơ cuối đoạn cảm xúc dâng cao thành cao trào. Giọng thơ trở nên ngọt ngào, say đắm khi nhà thơ nói lên những suy nghĩ sâu sắc, đẹp đẽ của mình:

*Em ơi em Đất Nước là máu xương của mình
Phải biết gắn bó và san sẻ
Phải biết hóa thân cho dáng hình xứ sở
Làm nên Đất Nước muôn đời...*

Em ơi em – một tiếng gọi yêu thương, giải bày và san sẻ bao nhiêu niềm vui sướng đang dâng trong lòng khi nhà thơ cảm nhận được định nghĩa về đất nước: *Em ơi em Đất Nước là máu xương của mình*. Đất Nước là huyết hệ, là thân thể ruột thịt thân yêu của mình, mồ hôi máu xương của tổ tiên, của ông cha, của dân tộc ngàn đời. Vì đất nước là máu xương của mình nên Trần Vàng Sao đã viết:

*Nuôi lớn người từ ngày mở đất
Bốn ngàn năm nằm gai nếm mật
Một tác lòng cũng đẩy hồn Thánh Gióng*

(Bài thơ của một người yêu nước mình 19/12/1967)

Với Nguyễn Khoa Điềm thì gắn bó và san sẻ, hóa thân là những biểu hiện của tình yêu nước, là ý thức, là nghĩa vụ cao cả và thiêng liêng. Phải biết gắn bó và san sẻ... phải biết hóa thân... thì mới có thể *Làm nên Đất Nước muôn đời*. Điệp ngữ *phải biết* như một mệnh lệnh phát ra từ con tim, làm cho giọng thơ mạnh mẽ, chấn động. Có biết trường ca *Mặt đường khát vọng* ra đời tại một nơi nóng bỏng, ác liệt nhất của thời chiến tranh chống Mĩ thì mới cảm nhận được các từ gắn bó, san sẻ, hóa thân là tiếng nói tâm huyết *mang sức mạnh ý chí và khát vọng vượt ra ngoài giới hạn thông tin của ngôn từ* như một nhà ngôn ngữ học lừng danh đã nói.

Trong thơ ca Việt Nam thời kháng chiến, đề tài quê hương đất nước được tô đậm bằng nhiều bài thơ kiệt tác, những đoạn thơ hay, những câu thơ tuyệt cú. Cảm hứng về đất nước được diễn tả bằng nhiều tứ thơ độc đáo, mang phong cách sáng tạo riêng của mỗi nhà thơ. Chất trữ tình thấm đẫm dư ba. Đất Nước trong máu lửa mới mang cảm xúc sâu nặng thế. Đây là tiếng nói ở hai đầu đất nước.

*Tôi yêu đất nước này chân thật
Như yêu căn nhà nhỏ có mẹ của tôi
Như yêu em nụ hôn ngọt trên môi*

*Và yêu tôi đã biết làm người
Cứ trông đất nước mình thống nhất.*

(Trần Vàng Sao)

*Ôi! Tổ quốc ta yêu như máu thịt
Như mẹ cha ta như vợ như chồng
Ôi! Tổ quốc, nếu cần ta chết
Cho mỗi ngôi nhà, ngọn núi, con sông*

(Chế Lan Viên)

Trở lại đoạn thơ trên đây của Nguyễn Khoa Điềm. Tứ thơ rất đẹp. Đất nước thân thương gắn bó với mọi người. Phải biết hiến dâng cho *Đất Nước muôn đời*. Đoạn thơ đẹp còn vì sáng ngời niềm tin về tương lai đất nước và tiền đồ tươi sáng của dân tộc. Đoạn thơ mang tính chính luận, chất trữ tình hàm ẩn tính công dân của thời đại mới. Giọng thơ tâm tình dịu ngọt, tứ thơ dạt dào cảm xúc, sáng tạo về ngôn từ, hình ảnh, thể hiện một hồn thơ giàu chất suy tư, khẳng định một thi pháp độc đáo, có nhiều tìm tòi mới mẻ.

Em ơi em Đất Nước là máu xương của mình – một tứ thơ rất đẹp. Một tứ thơ lung linh mang vẻ đẹp trí tuệ. Lúc hòa bình phải biết đem trí lực để xây dựng đất nước làm nên Đất Nước muôn đời, đất nước to đẹp hơn, đàng hoàng hơn. Lúc có chiến tranh phải đem xương máu để bảo toàn sông núi. Gắn bó, san sẻ, hóa thân cho đất nước, ấy là nghĩa vụ cao cả thiêng liêng, ấy là tình yêu đất nước của anh và em hôm nay, của bao thế hệ Việt Nam Mai này con ta lớn lên...